

BŐDY PÁL

A szlovákiai magyarok kiutasításának kérdése az 1946. évi békekonferencián

A második világháború befejeztével a csehszlovák és lengyel kormány elhatározta és végrehajtotta a német lakosság kollektív kiutasítását. Magyarországon a szovjet hatóság hasonló politikát kívánt elfogadtatni, azonban a magyar kormány demokratikus vezetői ezt határozottan ellenezték. Ugyanakkor a csehszlovák kormány követelte, hogy 200 000 szlovákiai magyar települjön át Magyarországra a kitelepített német lakosság helyébe. A csehszlovákiai magyarság kitelepítését a Szovjetunió erélyesen támogatta, azonban érdekes módon, a szovjet hatalom túlsúlya, a csehszlovák politika általános elfogadása ellenére, a terv megghiúsult. A javaslatot az 1946 júliusában kezdődő párizsi békekonferencia vitatta meg. Részben a magyar békedelegáció vezetője, Kertész István kitűnő diplomáciájának, valamint az Egyesült Államok határozott álláspontjának tulajdonítható, hogy ezt a kollektív büntetést célzó akciót a békekonferencia elvetette.

A békekonferencia döntésének jelentősége, politikai háttere, magyarázata két, az esemény után csaknem 40 évvel közzétett amerikai forrás nyomán tisztázható.¹

A két könyv a háborút követő diplomácia keretében a következő kérdésekkel foglalkozik: 1. Az 1945–46-os magyar demokratikus kormány álláspontja a nemzeti kisebbségek jogairól, jogaiknak védelméről; 2. A nyugati hatalmak elvi álláspontja a szovjet–csehszlovák kiutasítási javaslat végrehajtásáról; 3. Az Egyesült Államok szerepe a szovjet–csehszlovák javaslat megítélésében, elvetésében; 4. A párizsi békekonferencia magyar szempontból; 5. Kertész István diplomáciai és tudományos tevékenysége.

1945 elején a szovjet főparancsnokság nyomatókusan felszólította a magyar kormányt, hogy a német lakosság kollektív kiutasítását hivatalosan kérelmezze, támogassa és végrehajtását készítse elő. A kérdést 1945 májusában tárgyalta a magyar minisztérium. A Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt határozottan támogatta a szovjet követelést, azonban a magyar kormány hivatalosan állást foglalt az általános kiutasítás és kollektív büntetés ellen. Úgy döntött, hogy csak azokat az egyéneket utasítja ki az országból, akik a hitleri politikát támogatták. 1945 augusztusában a külügyminisztérium és a belügyminisztérium között súlyos nézeteltérés alakult ki a kiutasítandó németek számáról, kiválasztásáról. Erdei Ferenc belügyminiszter a szovjet utasítást feltétel nélkül elfogadta, a külügyminisztérium azonban kizárólag a megbízhatatlan személyeket kívánta kitelepíteni.

Kertész István diplomáciai iratai között található egy 1945. augusztus 25-én kelt távirat, amelyben a prágai francia követség jelentést tesz a csehszlovák kormány álláspontjáról a szlovákiai magyar lakosság kitelepítésével kapcsolatban. A csehszlovák külügyminiszter közölte, hogy szükségesnek tartja a magyar lakosság kitelepítését. Ennek végrehajtását a szovjet kormány felhatalmazásával kívánta véghezvinni. Ez azonban így nem volt megoldható. A szovjet kormány mindenekelőtt a magyarországi német lakosság kitelepítését kívánta megoldani, ezután pedig a nyugati hatalmakkal elfogadtatni a szlovákiai magyarok kitelepítését.²

Miután a potsdami konferencia 1945 júliusában elfogadta a magyarországi német lakosság kiutasítására vonatkozó szovjet javaslatot, és ennek alapján a Szövetséges Ellenőrző Bizottság 500 000 német kiutasítására hozott döntést, a magyar kormány

súlyos helyzetbe került. Ennek ellenére 1945. december 1-én, Kertész István fogalmazása alapján, a magyar kormány egy tiltakozó jegyzéket nyújtott át a brit, az amerikai és a szovjet politikai misszióknak, amelyben kifejtette álláspontját: „A demokratikus Magyarország kormánya megragadja ezt az alkalmat, hogy kijelentse, miszerint meggyőződésével ellentétben áll magyar állampolgárok kizárólag nemzeti származás alapján való kitelepítése. A kormány ellenez mindenfajta kollektív büntetést. Ezért kívánatosnak tartja, hogy csak azokat telepítse ki, akik elárulták Magyarországot, és Hitlert szolgálták.”³

Érdeemes annak megemlítése, hogy 1945 decemberében Gyöngyösi János külügyminiszter és Kertész István Prágában megbeszélést tartott Beneš elnökkel és Vladimír Clementis külügyminiszterrel. A magyar delegáció nem volt hajlandó tárgyalásba bocsátkozni a magyar kisebbség kitelepítéséről. Beneš azt állította, hogy Potsdamban nagyhatalmi megegyezés született a magyar és német kisebbség kiutasításáról Csehszlovákiából. Budapestre visszatérve Kertész István felkereste az amerikai nagykövetet, és felvilágosítást kért tőle. Az amerikai nagykövet, H. F. Arthur Schoenfeld azt válaszolta, hogy Potsdamban nem történt döntés a magyar kisebbség kiutasításáról Csehszlovákiából, ezenkívül tagadta azt, hogy a szövetségesek potsdami határozatai a kollektív felelősség elvét jóváhagyták.

A nagyhatalmak álláspontja a magyarok kitelepítéséről az 1945-46-os diplomácia eseményei alapján állapítható meg. A szovjet stratégia első sikeres lépése a magyarországi német lakosság kitelepítésének elfogadtatása volt a potsdami konferencián. Nem tisztázott, hogy ezt a javaslatot az Egyesült Államok kormánya milyen megfontolás alapján fogadta el. A potsdami döntés alapján a szovjet kormány indítványozta 200 000 magyar kitelepítését Csehszlovákiából. A szovjet javaslatot azonban nem foglalták bele a békekonferencia előtt összeállított előzetes javaslatokba (draft treaty), hanem mint kiegészítő javaslatot a békekonferencia elé terjesztették. Így ezt az indítványt 2/3-os többséggel lehetett csak jóváhagyni. Ez azt jelentette, hogy a magyar béke delegáció lehetőséget kapca arra, hogy a magyar álláspontot ismertesse és elfogadtassa a konferencia több delegációjával.

Ebben a helyzetben kiemelt szerepet játszott az Egyesült Államok elvi álláspontja a magyar kitelepítés kérdésében, melyet egy 1945. június 12-én keltezett memorandum határozott meg:

„Az Egyesült Államok kormánya nem tartja igazolhatónak, hogy egy nemzetiségnek minden tagját államellenes bűnösnek kezeljenek és kiutasítsák az ország területéről, kizárólag nemzetiségi származás alapján.”⁴

Az amerikai álláspont tisztázásának egy másik tényezője volt, hogy a potsdami döntés a magyarországi németek kiutasításáról ellentétben állt ezzel az elvi kijelentéssel. 1945. december 5-én az amerikai követség jegyzékelyújtott át a magyar külügyminisztériumnak, amelyben visszautasította a kollektív felelősség elvét. Ezzel megerősítette a június 12-i jegyzékben kifejtett amerikai álláspontot. Arra lehet tehát következtetni, hogy amint a szovjet amerikai nézetek távolodtak egymástól, az amerikai kormány kiemelten hangsúlyozta elvi álláspontját, és a lehetőségek szerint ezt érvényesítette. Ez történt az 1946 júliusában megnyitott párizsi konferencián.

Mielőtt a konferencia döntését ismertetnénk, érdemes kitérni arra a magyarországi politikai vitára, amely a konferencia megnyitása időpontjában a németek kitelepítésével kapcsolatban zajlott le. A Magyar Kommunista Párt és az általa befolyásolt politikai csoportok követelték a magyarországi németek mint nemzetiségi közösség kiutasítását, és ezt az álláspontot az 1945. december 22-én elfogadott kormányzati határozatban sikeresen érvényesítették. A Külügyminisztérium a

határozatot súlyos hibának tartotta, különösen azért, mert a kollektív kiutasítás elvét hivatalosan elfogadta, és ezáltal vitathatatlan precedenst teremtett a csehszlovákiai magyarok kiutasítására. A németek magyarországi kitelepítése 1946 januárjában kezdődött, azonban 1946 júniusában – amerikai nyomásra – leállították. 1946 júliusában Rajk László belügyminiszter nyomatékosan tiltakozott a kitelepítés felfüggesztése ellen, azzal érvelve, hogy a németek birtokait a Csehszlovákiából kiutasítandó magyaroknak kell átadni. Ezáltal Rajk a csehszlovák-szovjet álláspontot támogatta, ugyanakkor a magyar külügyminisztérium Párizsban mindent elkövetett – végül is sikerrel –, hogy a csehszlovákiai magyarok kitelepítését megakadályozza.

A békekonferencia alatt az Egyesült Államok delegációja támogatta és segítette a magyar álláspont érvényesítését. Ennek a politikai támogatásnak elvi magyarozatát eddig nem ismertük. John C. Campbell, az amerikai delegáció vezető tanácsadója erről először 1984-ben tett nyilvános említést a Kenneth W. Thompson által közzétett, Kertész István munkásságával foglalkozó kötetben, a *Diplomacy and Great Power Politics* című fejezetben. Kertész István – halála előtt – egy 1985. szeptember 17-én írt, hozzám intézett levelében említette, hogy saját könyvében csak Campbell közlése után adhatott tájékoztatást az amerikai-magyar kapcsolatról a konferencia alatt. Campbell így jellemzi az amerikai delegáció álláspontját és kapcsolatát a magyar delegációval:

„Philip Mosely és Fred Merrill kollégáimmal szoros kapcsolatban voltam Kertész Istvánnal és Szegedy-Maszák Aladárral, a washingtoni magyar nagykövettel. Konzultáltunk és tanácskoztunk a magyar delegáció jegyzékeiről és arról, hogy magyar kollégáink hogyan közelítsék meg a szóban forgó kérdéseket, hogyan egyeztessék álláspontjukat az Egyesült Államok által elfogadott alapelvekkel. Talán különösnek tűnik, hogy egy vesztes ellenség és egy nyertes nagyhatalom közös stratégiát készített a többi nyertes hatalom ellen, azonban ez így történt.

A cseh követeléssel kapcsolatban, hogy a magyar lakosság nagy részét kiutasíthassák, teljes sikerrel jártunk, mivel a konferencia ezt nem fogadta el... Akkor is úgy gondoltam, és most is hiszem, hogy az Egyesült Államoknak igaza volt, amikor a magyar álláspontot támogatta. Törekvésünk az volt, hogy támogassuk a magyar demokratikus vezetőket, segítve őket az érvényesülésben vagy legalábbis a túlélésben. Ezenkívül elvi kérdések is szerepeltek a magyarok kiutasításának követelésében. Meggyőződésünk volt – és Magyarországnak szintén meggyőződése volt –, hogy nem létezik kollektív bűnösség és büntetés egy nemzetiség részére. Ezt az elvet Potsdamban nem tartottuk be, most azonban ragaszkodunk hozzá.

Ezeket az élményeket azért írom le, mert magyar kollégáink, különösen Kertész István, megnyerték személyes tiszteletünket. Törekvésük az volt, hogy nemzetük érdekeit demokrata alapelvek, a jogállam és az emberi jogok tiszteletben tartása alapján védelmezzék saját delegációjuk tagjai és más delegációk támadása ellen. Azt a harcot természetesen nem Párizsban, hanem Magyarországon veszítették el.”⁵

Kertész István részletesen ismerteti azt a gondosan előkészített diplomáciát, amelynek segítségével a magyar delegáció elnyerte az Egyesült Államok támogatását. Egyúttal a magyar delegáció több nagyhatalom képviselőjét előnyösen tájékoztatta a Magyarországot érintő kérdésekről. Az Egyesült Államok erélyes álláspontja tette lehetővé, hogy a csehszlovák kitelepítési javaslat nem valósult meg. Ez önmagában azonban nem biztosította a követelmény visszautasítását. A magyar delegációnak további feladata volt, hogy minél több delegáció képviselőjét győzze meg a magyar álláspont jogosultságáról. Az Egyesült Államok által biztosított támogatás ugyanis csak abban az esetben érvényesült, ha a javaslat mellett állók aránya nem éri el a 2/3-os többséget. Kertész István tárgyalást folytatott a magyar álláspont támogatása

szempontjából befolyásosnak tartott delegációkkal. Ezek közé tartozott a kanadai, a brit, az új-zélandi és a jugoszláv delegáció. A tárgyalások eredménye az volt, hogy a csehszlovák javaslat ellen szavazott az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Kanada, Ausztrália és Dél-Afrika. Így az nem került be a békeszerződésbe. Ezzel a diplomáciai sikerrel a magyar delegáció igen fontos nemzeti célt ért el. Ez annak ellenére történt, hogy Magyarország már szovjet befolyás alatt volt, Csehszlovákia általános népszerűségnek örvendett, és Magyarországon a kommunista párt ellenezte a magyar delegáció törekvését. Jelentékeny nemzeti siker az a tény, hogy Magyarország – a háború után általánosan elfogadott negatív értékelés ellenére – megnyerte a nyugati nagyhatalmak támogatását egy nemzetközileg vitatott kérdésben.

Az ismertetett két könyv tanulmányai és forrásai, valamint az időközben megjelent magyarországi irodalom egyértelműen tisztázzák a párizsi békekonferencia szerepét a háború utáni nemzetközi rendezésben. A főbb kérdésekben a három nagyhatalom döntött a békekonferencia előtt megtartott fórumokon, titkos megbeszéléseken. A békekonferencia szerepe az volt, hogy hivatalosan regisztrálja, jóváhagyja a már elfogadott döntéseket. Erről John C. Campbell, az USA békedelegációjának tanácsadója 1984-ben így írt:

„Valójában Magyarország semmit sem tehetett a békefeltételekkel kapcsolatban. Ezt nem mindenki tudta, azonban így volt. A feltételek nagy részét a három nagyhatalom határozta meg, és az USA-delegáció kötelezettséget vállalt, hogy az elfogadott békeszerződés tervezetét támogatni fogja Volt reális alkudozás, de nem a vesztes államokkal. Az alkudozás az oroszok és a nyugati hatalmak között folyt, például az olasz kérdésben vagy a magyar és a balkáni kérdésben. Alapvetően – többnyire nem kimondottan – megkaptuk az olasz békeszerződésben, amit akartunk, ők megkapták a magyar, román és bolgár szerződésekben, amit ők akartak. Sem a magyar diplomácia, sem más ezt nem tudta befolyásolni.”⁶

Mindezt részletesen egészíti ki három publikáció, amely magyar szempontból tárgyalja a békekonferenciát, valamint a korabeli magyar elvárásokat, illúziókat. Romsics Ignác: *Amerikai béketervek a háború utáni Magyarországról* (Gödöllő 1992) című kitűnő munkája számos adattal járul hozzá a békerendezés megítéléséhez. Egyrészt értékes forrásgyűjteményt közöl az amerikai külügyminisztériumban készített javaslatokról, a háború utáni Magyarországot érintő rendezéssel kapcsolatban. Kiemelten a háború utáni közép-európai politikai együttműködés, kisebbségi kérdések és Magyarországra vonatkozó területi javaslatok szerepelnek a közölt dokumentumokban. Másrészt bevezető tanulmányában ismerteti és értékeli az amerikai javaslatok tartalmát, realizmusát. Tanulmányának befejező részében „A játszma elvesztése” címmel összeveti az eredeti elképzeléseket az 1945-46-os évek reálpolitikai döntéseivel. Kitűnő elemzést ad arról a diplomáciai folyamatról, amely végül is a párizsi konferenciához és a magyar remények szétfoslásához vezetett. Romsics Ignác könyve tehát részletesen bemutatja az elképzelések és a valóság közötti különbséget. Alátámasztja azt az általános felismerést, hogy az amerikai kormány legfontosabb döntéseit nem a State Department javaslatai, hanem a reálpolitika felismerései határozták meg. Ezt a következtetést a háború alatti amerikai döntési mechanizmus intézményes gyakorlata is megerősíti. Kertész István erről így vélekedik 1985-ben: „A State Department nem vett részt a legmagasabb szintű döntésekben a háború alatt, és csak kevés befolyása volt az eseményekre. Nagyjából a mindennapi diplomáciai tevékenységgel foglalkozott.”

Fülöp Mihály „A kisebbségi kódex” című tanulmányában (*Külpolitika*, 1989/2.102-145) közli az 1946-os békekonferencia magyar küldöttségének jegyzékét, a kisebbségek védelméről szóló szerződéstervezetet, amelyet a magyar

külügyminiszter 1946. augusztus 30-án terjesztett a békekonferencia elé. A szerző részletesen ismerteti a magyar külügyminisztérium javaslatait és tevékenységét arra vonatkozólag, hogy a békekonferencia fogadja el a kisebbségek védelmének jogosultságát, és kötelezzék a dunai országokat kisebbségvédelmi szerződések elfogadására. Amint tudjuk, ezt a magyar javaslatot is elutasították a békekonferencián. Mindamelllett a szerző forrásközleménye kitűnően dokumentálja az 1946-os magyar kormány törekvését a kisebbségek védelme érdekében. A tanulmány abból a szempontból is jelentős; hogy felhívja a figyelmet a Magyar Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának működésére, amely Kertész István vezetésével és magas színvonalú szakmai csoport munkája alapján javaslatokat tett a Duna-medence átfogó politikai, gazdasági, kisebbségi rendezésére. Ezeknek a javaslatoknak az értékelése még nem történt meg, elvégzésük azonban mindenképpen szükséges lenne.

Vida István „Az amerikai diplomácia és a csehszlovákiai magyar kisebbség (1945-47)” (*Jelenkor*, 1985. december, 1114–1123) részletes diplomáciatörténeti ismertetést nyújt az 1945–46-os nemzetközi kapcsolatokról, melyek a csehszlovákiai magyarság kiutasításának kérdésére nézve jelentősek voltak. Ismertetése elsősorban diplomáciai szempontból foglalkozik a magyar, csehszlovák, amerikai és szovjetkormány álláspontjával, és jellemzi az álláspontok politikai, időnként személyes és nemzetiségi előítéletekkel telített háttérét. A tanulmány részletesen nyomon követi a diplomáciai üzeneteket és hivatalos álláspontok kifejtését, így a külföldi és magyar irodalomhoz fontos kiegészítést nyújt. A szerző következtetése nem mond ellent a Kertész István által közzétett adatoknak, azonban a csehszlovák javaslatra vonatkozó tárgyalásokról nem ad részletes felvilágosítást vagy magyarázatot. Erre a kérdésre természetesen a két ismertetett könyvben találunk kielégítő választ.

Az elmondottak után általános érdeklődésre tarthat számot Kertész István egyénisége, életműve, az Egyesült Államokban kifejtett tudományos munkája. 1904-ben született. Budapesti jogi tanulmányai után Párizsban és Hágában folytatott tanulmányokat a nemzetközi jog és kapcsolatok területén. A Rockefeller Alapítvány támogatásával kutatásokat végzett a Yale Egyetemen (USA), Oxfordban és Genfben. Kitűnően beszélt és írt angolul, franciául, németül. A nemzetközi jog szakértője és egyetemi előadója volt. 1931 óta a Külügyminisztérium munkatársa. -1938-tól azt a megbízást kapta, hogy Magyarország hosszú távú külpolitikájának alapelveit készítse el. A háború alatt annak a külpolitikai orientációnak volt vezetője, amely a nyugati hatalmakkal kereste a megegyezést Magyarország demokratikus átalakulását támogatta írásban és tettben. 1945-ben a Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának vezetését vette át azzal a feladattal, hogy átfogó javaslatot készítsen Magyarország háború utáni külpolitikai orientációjáról. 1946-ban ő vezette a magyar delegációt a párizsi békekonferencián.

1947-ben nem fogadta el a külügyminiszteri kinevezést, hanem az Egyesült Államokban vállalt egyetemi megbízatást Tudományos munkahelye a Notre Dame Egyetem (Indiana) volt. 1949-ben megalapította az Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Intézetét, amely az évtizedek során a nemzetközi, többek között a közép-európai kérdések szellemi műhelye lett. Számos fiatal tudós itt ismerkedett meg Kertész Istvánnal és a közép-európai kérdések tudományos megközelítésével. Kertész István egyénisége, felkészültsége, higgadtsága, csendes kritikája az amerikai diplomácia közép-európai szerepléséről megalapozta az iránta tanúsított tiszteletet és ragaszkodást a diákság és a kollégák körében. Közéjük tartozott ezen sorok szerzője is. Kertész István az amerikai tudományos világ egyik elismert szaktekintélye volt.

Kertész István kiemelkedő szerepet játszott az amerikai-magyar szellemi, tudományos kapcsolatok fejlesztésében. A párizsi konferencián tartós kapcsolatot teremtett azokkal az amerikai külpolitikai vezetőkkel, akik mint Philip Mosely, John C. Campbell, megalapozták a kelet-európai tanulmányokat az Egyesült Államokban. Munkásságával hozzájárult egy új Magyarország-kép kialakításához az amerikai szellemi világban. Ez a kép természetesen sok mozaikból áll, és gazdagodni fog a jövőben is. Az a politikatudomány azonban, amit Kertész István képviselt, hatékonyan elősegítette Magyarország történelmének, demokratikus törekvéseinek, tudományos hagyományainak jobb megismerését az amerikai tudományos életben.

Jegyzetek

- 1 Stephen Kertész, *The Last European Peace Conference: Paris 1946 - Conflict of Values* (Lanham: University Press of America. 1985), Kenneth W. Thompson, *Diplomacy and Values: The Life and Works of Stephen Kertész in Europe and America* (University Press of America 1984.) Document No. 20. 130-131.
- 2 i. m. Document No. 30. 170–171.
- 3 i. m. Document No. 30. 184–185.
- 4 John C. Campbell, „Diplomacy and Great Power Politics” in Kenneth W. Thompson, ed. *Diplomacy and Values. The life and Works of Stephen Kertész in Europe and America.* (Lanham: University Press of America 1984) 51–52.
- 5 i. m. 50–51.
- 6 Stephen Kertész, *The Last European Peace Conference: Paris 1946 – Conflict of Values* (Lanham: University Press of America 1985) 4.

PÁL BÓDY

THE 1946 PEACE TALKS: THE ISSUE OF THE EXPELLING OF HUNGARIANS

Drawing on the historical and diplomatic work of István Kertész, the author provides interesting facts regarding the post-World War II solution to the issue of Hungarians in Slovakia. Czechoslovakian demands at the peace talks included the thorough expelling of the Hungarians of Slovakia. With US support, however, the Hungarian delegation to the Peace Conference was able to divert this danger. The principle guiding the US stand regarding this issue could not justify that each member of a nationality be treated as a state enemy and criminal and be expelled from the territory of the country merely on the ground of national origin.